

ESZTER Alapítvány
Nyilvántartási szám: 00827-2011
TÁMOP 5.6.1.c-11/1-2011-0003

**PEDAGÓGUSOK FELKÉSZÍTÉSE AZ
ERŐSZAKOS BŰNCSELEKMÉNYEK (ISKOLAI ERŐSZAK,
CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK, SZEXUÁLIS BÁNTALMAZÁS,
INTERNETES ONLINE ABÚZUS)
GYERMEKÁLDÓZATAINAK TÁMOGATÁSÁRA**

Hallgatói kézikönyv

Németh Margit,
Dr. Virág György

2013. augusztus

Az erőszak témájának rendkívül szerteágazó problémakörére való tekintettel a kézikönyv a tréning folyamatához igazítva néhány, kiemelt témakört dolgoz fel a teljesség igénye nélkül.

TARTALOM

Bevezetés	5
AZ ERŐSZAK TIPOLOGIÁJA, A BÁNTALMAZÁS DEFINÍCIÓJA AZ ENSZ EGÉSZSÉG- ÜGYI VILÁGSZERVEZETE (WORLD HEALTH ORGANIZATION – WHO) ALAPJÁN	6
1. A bántalmazás tipológiája áldozatok szerint	7
2. A bántalmazás tipológiája az elkövetés kapcsolati szintje szerint	8
2.1. Családon belüli erőszak	8
2.2. Családon kívül, illetve idegen személy (az elkövető nem családtag) által elkövetett erőszak, rendszerabúzus	8
GYERMEKBÁNTALMAZÁS	10
1. A gyermekbántalmazás definíciója	11
2. A gyermekbántalmazás felosztása típusok szerint	11
2.1. Veszélyeztetettség	12
2.2. Elhanyagolás	12
2.3. Fizikai bántalmazás	12
2.4. Érzelmi, lelki bántalmazás	13
2.5. Szexuális bántalmazás	13
3. A gyermekbántalmazás különleges esetei	14
4. A szociális ellátórendszer működése és kapcsolatai más szektorokkal	15
5. A gyermek jogi helyzete a társadalomban	15
6. A gyermek jogi helyzete a családban	16
7. Együttműködési kötelezettség	16
A SZEXUÁLIS ÉS NEMI ALAPÚ ERŐSZAK, A GYERMEKEKKEL SZEMBENI SZEXUÁLIS VISSZAÉLÉSEK, A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK ÉS HÁTTÉRTÉNYEZŐI	18
1. A szexuális és nemi alapú erőszak	18
2. A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélések	19
3. Az áldozattá válás kockázati tényezői gyermekeknél	22
4. Az áldozattá válás következményei	22
4.1. Elsődleges következmények	22
4.2. Másodlagos következmények	23
4.3. A következmények mértékét befolyásoló tényezők	23
5. A családon belüli erőszak és háttértényezői	24
5.1. A családon belüli erőszak definíciója	24
5.2. A családon belüli erőszak családi háttértényezői	24
5.3. Családon belüli erőszak – magyarázó modellek	25
6. Tennivalók a gyermek személyes segítségkérése esetén	26
7. Javaslat a bántalmazás áldoztává vált gyermekkel való interjúkészítéshez	27

▶ KRÍZISHELYZETEK, A KRÍZISÁLLAPOTOK JELLEMZŐI	28
1. Krízishelyzetek, krízisállapotok	28
2. A krízisek fajtái és fázisai	29
2.1. Fejlődési (élepszakasz-váltási) krízisek	29
2.2. Akcidentális (külső körülmények által provokált) krízisek	30
▶ A PSZICHOTRAUMA ÉS A KRÍZISÁLLAPOT	31
1. A krízisállapot és a pszichotrauma összehasonlítása	31
2. A pszichotrauma és a krízis kapcsolata	31
3. A trauma kiváltó okai	31
4. Súlyos traumatikus események lelki következményei, krónikus stresszbetegség (PTSD)	32
5. A PTSD diagnózis (poszttraumatikus stresszbetegség) kritériumai a DSM-IV-R (2001) szerint	33
▶ KÖZÖSSÉGI KRÍZISHELYZETEK, ISKOLAI AGRESSZIÓ	35
1. Közösségi krízisek	35
2. Iskolai agresszió (zaklatás, erőszak)	36
3. Az iskolai erőszak fajtái	37
▶ RESZTORATÍV MÓDSZEREK A KÖZÖSSÉGI KRÍZISHELYZETEK, KONFLIKTUSOK KEZELÉSÉBEN, KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS RESZTORATÍV MÓDSZEREKKEL	38
1. Resztoratív modellek	39
1.1. Szembesítő modellek	39
1.2. Transzformatív modellek, resztoratív körök	40
▶ MELLÉKLETEK	42
1. Társadalmi szervezetek	42
2. Felhasznált irodalom	43
3. Ajánlott irodalom	44

BEVEZETÉS

”

Az erőszakra az emberek általában úgy reagálnak, hogy kitiltják a tudatukból. A társadalmi lét szabályainak megsértése néha olyan rettenetes, hogy annak már hangot sem szabad adni. Ez rejlik a kimondhatatlan kifejezés mögött.

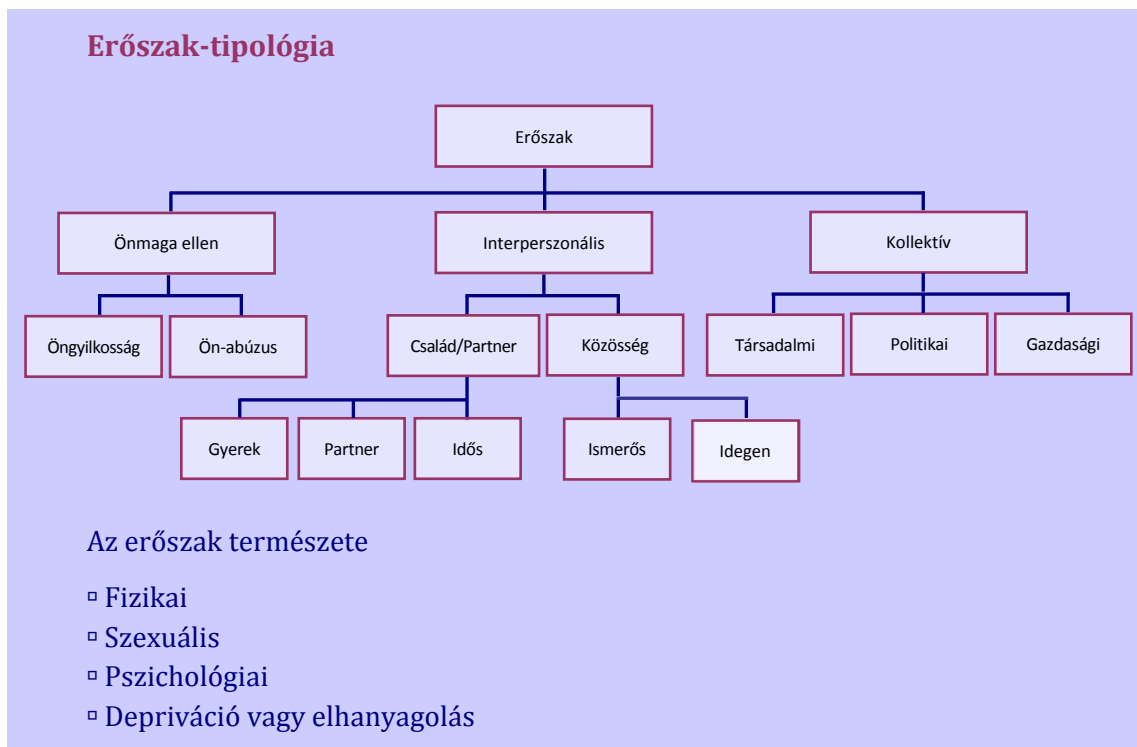
Az erőszakos cselekmények azonban nem hagyják eltemetni magukat. Az a meggyőződés, hogy a tagadás nem működik, ugyanolyan erős, mint az erőszak tagadásának a vágya. A népi bölcsesség tele van szellemekkel, amelyek mindaddig nem nyughatnak a sírban, míg történetüket el nem mondják.

A szörnyűségekre való emlékezés, az igazság kimondása mind a társadalmi rend helyreállításának, mind az egyes áldozatok gyógyulásának alapfeltétele.¹

Az Országgyűlés 2005. november 29-én fogadta el a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005 évi CXXXV. törvényt.

¹ Hermann, J.: *Trauma és gyógyulás*. Tűz-hely könyvek sorozat. Háttér Kiadó–Kávé Kiadó–NANE Egyesület, 2003

AZ ERŐSZAK TIPOLOGIÁJA, A BÁNTALMAZÁS DEFINÍCIÓJA AZ ENSZ EGÉSZSÉGÜGYI VILÁGSZERVEZETE (WORLD HEALTH ORGANIZATION – WHO) ALAPJÁN²

A WHO megállapítása szerint a bántalmazás és elhanyagolás népegészségügyi probléma.

BÁNTALMAZÁS (WHO)

„Bármely olyan magatartás, amely fizikai, lelki vagy szexuális sérelmet okoz, vagy annak veszélyével jár. Bántalmazásnak számít minden olyan korlátozó intézkedés, amelyet büntetésként alkalmaznak, továbbá kínzást, kegyetlen, megalázó bánásmódot jelent.”

GYERMEKBÁNTALMAZÁS (WHO)

„A gyermek bántalmazása és elhanyagolása (rossz bánásmód), magában foglalja a fizikai és/vagy érzelmi rossz bánásmód, a szexuális visszaélés, az elhanyagolás vagy hanyag bánásmód, a kereskedelmi vagy egyéb kizsákmányolás minden formáját, mely a gyermek egészségének, túlélésének, fejlődésének vagy méltóságának tényleges potenciális sérelmét eredményezi egy olyan kapcsolat keretében, amely a felelőségen, a bizalmon, vagy hatalmon alapul.”

² *Violence: A public health priority.* In: *World report on violence and health (WRVH).* World Health Organization. Global consultation on violence and health (Violence Prevention Alliance). WHO, Geneva, 1996

1. A bántalmazás tipológiája áldozatok szerint

1. Gyermekbántalmazás (részletesen lásd később)
2. Intim partner (házastárs/partner, volt házastárs/partner) sérelmére elkövetett bántalmazás – az áldozat nemétől függetlenül
3. Idősbántalmazás (idős személy, felmenő sérelmére elkövetett erőszak)
4. Egyéb családtag sérelmére elkövetett bántalmazás
5. Nem családtag, ismerős személy sérelmére elkövetett abúzus
6. Idegen személy sérelmére elkövetett bántalmazás
7. Rendszerabúzus

Az alábbiakban az idősek és pszichiátriai betegek sérelmére elkövetett bántalmazás rövid kifejtése következik, ezekkel a továbbiakban nem foglalkozunk.

Idősbántalmazás: A sértett hozzátartozója, vagy a környezetében élő(k) az idős ember kiszolgáltatottságát kihasználva bántalmazzák az áldozatot. A nemzetközi dokumentumok és a kutatások alapján az idősbántalmazás esetén önálló bántalmazási formának minősül a rendszerbántalmazás, azaz amikor az idős személyek ellátására, a róluk való gondoskodásra hivatott szociális, egészségügyi szektor nem működik megfelelően. Ehhez a területhez tartozik és az idősbántalmazás tekintetében a legsúlyosabb kockázati tényezőnek minősül a szegénység, valamint a hátrányos megkülönböztetés a kor alapján. Az ENSZ Társadalmi Fejlődésért felelős Bizottsága 5/2002/PC/2 sz. jelentése szerint az idősbántalmazások tipológiája a következő:

- fizikai bántalmazás;
- szexuális bántalmazás (egy másik idős, egy fiatalabb, vagy a gondozásra, felügyeletre kijelölt személy részéről);
- lelki bántalmazás, verbális abúzus (így különösen a tisztelet hiánya, a magánszférához/magánélethez való jog megsértése, a kapcsolattartás jogának megsértése, az idős személy véleményének, kívánságainak figyelmen kívül hagyása);
- pénzügyi, gazdasági kihasználás (például az idős személy tulajdonának, anyagi eszközeinek jogtalan használata, kihasználása, elvétele; a végrendeleti akarat erőszakos megváltoztatása; a saját jövedelem feletti rendelkezés jogának elvétele, korlátozása);
- elhanyagolás/önelhanyagolás.

Pszichiátriai beteg személy bántalmazása az egészségügyi ellátás során: A pszichiátriai beteg ellátása során alkalmazott korlátozó intézkedés hatálya alatt álló személy jogai csak annyiban korlátozhatóak, amennyiben azok gyakorlása megghiúsítja vagy veszélyezteti a korlátozó intézkedés célját. A korlátozó intézkedés elrendelése során és alkalmazásának teljes időtartama alatt az emberi méltósághoz való jog nem korlátozható, a testi épséghez és az egészséghez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. Egyébként az bántalmazásnak minősül. Minden esetben bántalmazásnak minősül a zárt szerkezetű, ketrecre emlékeztető, rácsos eszközök alkalmazása.

2. A bántalmazás tipológiája az elkövetés kapcsolati szintje szerint

2.1. Családon belüli erőszak

Családtaggal, közös háztartásban vagy intézeti ellátásban együtt élő személyek közötti erőszaknak tekintendő a családtaggal, illetve együtt élő személlyel szembeni bármely olyan magatartás, mely fizikai, pszichológiai vagy szexuális sérelmet okoz. Az ilyen magatartások közé tartoznak:

- a fizikai agresszió cselekményei – mint a pofon, a megütés, a rúgás, a megverés;
- a pszichikai bántalmazás – mint a megfélemlítés, a folytonos lebecsülés vagy megalázás;
- az erőszakos közösülés vagy a szexuális kényszerítés más fajtája; és
- a különböző kontrolláló magatartások – mint a családtagoktól és barátoktól való elszigetelés, a mozgás korlátozása, az információhoz vagy segítséghez való hozzájutás korlátozása.

2.2. Családon kívül, illetve idegen személy (az elkövető nem családtag) által elkövetett erőszak, rendszerabúzus

ONLINE ABÚZUS

Az interneten az erőszak különböző formái veszélyeztethetik a világhálóra kapcsolódó embereket. A gyerekek, fiatalok különösen ki lehetnek téve az ilyen jellegű inzultusoknak. A gyermekek szabadidős tevékenységként gyakran több órát tartózkodnak a „Virtuális Világban”. Ennek a világnak az egyik jellegzetessége az, hogy lehetőséget ad az „arcnélküliségre”, anonimitásra, vagyis arra, hogy elrejtőzve, hamis adatokat szolgáltatva, másokat megtévesztve különböző visszaélésekre használja az, aki így él vissza a médiának ezzel a formájával. Felnőtt elkövetők gyakran szexuális indíttatásból az interneten keresztül veszik fel a kapcsolatot a gyermekkel, fiatallal. A kezdetben ártatlannak tűnő levelezés később fényképekkel, web kamerán keresztüli inzultálással folytatódik, néha egészen a személyes találkozásig is eljuthat a kapcsolat.

MÉDIAERŐSZAK

A médián keresztül terjedő „erőszak” (filmek, közbeszéd stb.) általános társadalmi probléma. A műsorszolgáltatók erre vonatkozó kötelezettségeit a Médiatörvény szabályozza. Ezen kívül gyakran előfordul az is, hogy pl. riportalanyként vagy reklámcélú hirdetésekben szerepeltetnek gyermeket, azok személyiségi jogait megsértve.

RENDSZERABÚZUS

Ide kell sorolnunk minden az állampolgárok védelmére, gondozására, ellátására létrehozott **ellátórendszeren belüli** rossz bánásmódot (például oktatásban, egészségügyben, gyermekvédelmi ellátásban).

Rendszerabúzsról beszélünk akkor is, ha a gyermekek védelmét szolgáló tevékenység vagy rendszer nem létezik, vagy diszfunkcionálisan működik, ezzel hozzájárul a bántalmazás, elhanyagolás megelőzésének elmulasztásához, késedelmes elhárításához, vagy be nem avatkozásával a folyamatos károsodáshoz.

Ebbe a körbe tartozik a gyermek tájékoztatásához és véleménynyilvánításhoz fűződő jogainak figyelmen kívül hagyása, vagy megtagadása, a szülőktől való indokolatlan elválasztás.

**KORTÁRSBÁNTALMAZÁS, ZAKLATÁS (MOBBING, BULLYING, PSZICHOTERROR),
ISKOLAI, INTÉZMÉNYI (KOLLÉGIUMOK, GYERMEKOTTHONOK) ERŐSZAK**

A gyerekek közötti erőszakoskodás egy sajátos típusa az iskolai erőszak. A jelenség nem új keletű. Az iskolás gyerekek heccelődése, piszkálódása, a „csicskáztatás”, zsarolás, fizikai erőszak mindig is létezett (lásd pl. *Kosztolányi: Tréfa, Aranysárkány* c. műveit). *Dan Olweus* és *Eliot Aronson* jelentős munkákban számolt be³ a jelenség vizsgálatáról.

A szakirodalomban Olweus definíciója vált nemzetközileg elfogadottá:

”

Zaklatásról akkor beszélhetünk, ha a következő három feltétel van jelen:

- *agresszív viselkedés vagy szándékos sérelem okozása,*
- *amelyet ismétlődően és hosszú időn keresztül követnek el*
- *olyan interperszonális kapcsolatban, ahol a hatalmi egyensúly hiányzik.*⁴

³ Aronson, E.: *Columbine után – Az iskolai erőszak szociálpszichológiája*. Ab Ovo Kiadó, 2009; Olweus, D.: *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishers, Oxford, 1993

⁴ Olweus: i. m.

GYERMEKBÁNTALMAZÁS

A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése, kezelése és a szükséges intézkedések megtétele a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben került meghatározásra, amelyen belül a közoktatás szereplőinek, így a pedagógusnak mint a gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjának kiemelt szerepe van.

A gyermekek helyzete, szerepe a történelem során nagyon változó volt, és a mai napig társadalmanként, kultúránként jelentősen eltérő az, hogy a gyermekek milyen jogokkal rendelkeznek, milyen védelemben részesülnek a társadalom részéről. Az európai országokban is sokáig a szülő tulajdonaként kezelték őket, és a testi fenytést természetesnek, a nevelés eszközének tekintették.

Az első törvényi szabályozás a gyermekek védelméről a XIX. század végén Angliában született, majd a következő jelentős fejlemény az 1989. november 20-án New Yorkban elfogadott a „Gyermekek jogairól” szóló ENSZ Egyezmény, amely külön foglalkozik a gyermekek elleni erőszak kérdésével is. Az Egyezményt 2010-ig 194 ország ratifikálta (USA, és Szomália kivételével valamennyi ország).

”

Az Egyezményben részes államok megtesznek minden arra alkalmas, törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedést, hogy megvédjék a gyermeket az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagolás, a rossz bánásmód, vagy kizsákmányolás – ideértve a nemi erőszakot is – bármilyen formájától.⁵

Fontos tudni, hogy az Egyezmény 28. cikke szerint az iskolai közegben is csak olyan módszerek alkalmazhatók, amelyek nem sértik a gyermekek emberi méltóságát (testi integritás, emberi méltóság).⁶

Hazánkban az ENSZ Egyezmény az 1991. évi LXIV. törvénnyel lett a magyar jogrend része.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága a tagállamok számára 2011-ben ismét megfogalmazta a bántalmazás visszaszorításával kapcsolatos teendőket.

A magyar jogalkotás több törvényben is szabályozza a gyermekbántalmazással, illetve elhanyagolással kapcsolatos teendőket.

⁵ *Egyezmény a gyermekek jogairól* (Convention on the Rights of the Child, CRC). ENSZ, 1989, 19. cikk, 1.

⁶ Uo. 28. cikk

A Gyermekvédelmi Törvény (1997. évi XXXI. tv.) 2005. január 1-jei hatállyal a világon 14-dikként mondja ki a testi fenytés teljes tilalmát, mind a családokban, mind a közintézményekben:

”

A gyermeknek joga van emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással –fizikai, szexuális, vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez. A gyermek nem vethető alá kínzásnak, testi fenytésnek és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek, illetve bánásmódnak.

A jelzési, jelentési kötelezettség elmulasztása is veszélyeztető vagy bántalmazó, elhanyagoló magatartásnak minősül, illetve a foglalkozás körében elkövetett gondatlansáért vonható felelősségre az a szakember, aki mindennek nem tesz eleget.

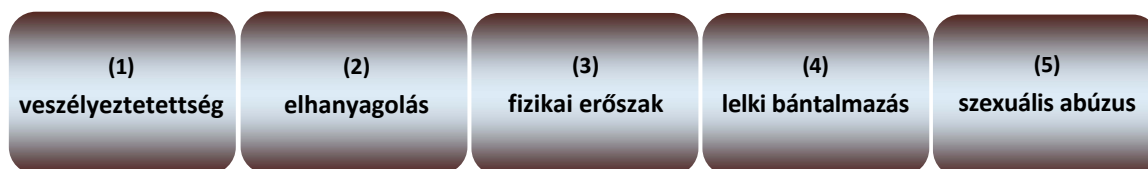
1. A gyermekbántalmazás definíciója

”

A gyermek bántalmazása és elhanyagolása magában foglalja a fizikai és/vagy érzelmi rossz bánásmód, a szexuális visszaélés, az elhanyagolás vagy hanyag bánásmód, a kereskedelmi vagy egyéb kizsákmányolás minden formáját, mely a gyermek egészségének, túlélésének, fejlődésének vagy méltóságának tényleges vagy potenciális sérelmét eredményezi egy olyan kapcsolat keretében, mely a felelősségen, bizalmon vagy hatalmon alapul.⁷

A gyermekbántalmazás a gyermek veszélyeztettségének egyik megnyilvánulási formája, de a gyermek veszélyeztettsége bántalmazás nélkül is megvalósulhat, így például a gyermek magatartása, a szülő egészségi állapota, anyagi körülménye, életvitele lehet veszélyeztető körülmény anélkül, hogy ez a gyermek bántalmazását is jelentené.

2. A gyermekbántalmazás felosztása típusok szerint⁸

⁷ WHO – VPA, i. m.

⁸ Németh M. – Gyurkó Sz. – Mózes E.-né – Papp K.: *BÁN – Bántalmazottak részére nyújtott szolgáltatások. Szociális Szolgáltatások, Irányelvek. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2007*

2.1. Veszélyeztetettség

Olyan magatartás, körülmény vagy mulasztás következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, érzelmi, értelmi, erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza. (Gyermekvédelmi Törvény: gyermek veszélyeztetése, továbbá annak alapvető fizikai és/vagy pszichológiai szükségleteinek tartós elhanyagolása, és/vagy a gyermek bántalmazása.)

2.2. Elhanyagolás

Elhanyagolást jelent, ha a szülő vagy a gondviselő rendszeresen elmulasztja a gyermek alapvető szükségleteinek kielégítését, védelmét, felügyeletét, amely súlyos ártalmat okoz, vagy ennek veszélyével fenyeget bármelyik területen: egészség, oktatás, érzelmi fejlődés, táplálkozás, lakhatás és biztonságos körülmények, amely veszélyt jelent, vagy nagy valószínűséggel jelenthet a gyermek egészségi állapotára, mentális, lelki és spirituális, erkölcsi és szociális fejlődésére. Figyelembe kell venni ennek megítélésakor, hogy milyen mértékben adottak a feltételek a család rendelkezésére álló erőforrásai tekintetében. Minden olyan mulasztás vagy baj okozása, amely jelentősen árt a gyermek egészségének, vagy lassítja, akadályozza szomatikus, mentális és érzelmi fejlődését.

- **Érzelmi elhanyagolást** jelent az érzelmi biztonság, az állandóság, a szeretetkapcsolat hiánya, a gyermek érzelmi kötődésének durva mellőzése, elutasítása, a gyermek jelenlétében történő erőszakos, durva, támadó magatartás más családtaggal szemben.
- **Fizikai elhanyagolást** jelent az alapvető fizikai szükségletek, higiénés feltételek hiánya, a felügyelet hiánya, a gyermek védelmének elmulasztása olyan esetekben, amikor veszélynek van kitéve. Ide sorolható az orvosi ellátás késleltetése, az orvosi utasítások be nem tartása, a védőoltások beadatásának indokolatlan elmulasztása, késleltetése.
- **Oktatási-, nevelési elhanyagolás**, amely az iskolalátogatási kötelezettség elhanyagolását, vagy a rendelkezésre álló és javasolt speciális képzési, fejlesztési, egészségügyi szolgálatok igénybevételének elmulasztását jelenti.

2.3. Fizikai bántalmazás

Az a szándékos cselekedet vagy gondatlanság (így különösen az ütés, rúgás, lökés, rázás, mérgezés, égés, fulladás, közlekedési baleset stb.), amely a gyermek fizikai sérüléséhez, halálához vezet vagy vezethet. Ide sorolható a közlekedés során elkövetett gondatlan veszélyeztetés (gyermekülés hiánya, ittas vezetés, kivilágítatlan kerékpár stb.).

2.4. Érzelmi, lelki bántalmazás

Azt a rendszeres, hosszú időn át tartó, érzelmi rossz bánásmódot jelenti, amely súlyos és tartósan káros hatással van a gyermek érzelmi fejlődésére. Ez magában foglalhatja annak közvetítését a gyermek felé, hogy ő értéktelen, el nem fogadott, nem kívánt és nem szeretett. Jelentheti az életkornak vagy a fejlettségnek nem megfelelő elvárások támasztását a gyermekkel szemben (pl. a szobatisztaság idő előtti erőltetése, a képességeikhez nem igazodó iskolai követelmények).

Ide tartozik a gyermekekben állandó félelemérzet vagy szorongás keltése, megszégyenítés, állandó kritizálás, az érzelmi zsarolás, a gyermek kihasználása. Az érzelmi bántalmazás súlyos formája az olyan élethelyzet, amelyben a gyermek szem- és fültanúja mások bántalmazásának. Az érzelmi bántalmazás mindezen komponenseket magában foglalhatja, de egymagában is jelentkezik.

2.5. Szexuális bántalmazás

A gyermek vagy fiatal bevonását, csábítását, vagy kényszerítését jelenti olyan szexuális aktivitásba, amelyet a gyermek nem képes megérteni, felfogni, amelyhez nem tudhatja az érdemi beleegyezését adni, vagy amelyre a gyermek koránál, fejlettségi állapotánál fogva nem érett, továbbá amelyet tilt az adott társadalom/közösség jog- és szokásrendje, illetve az adott környezetben elfogadott tabuk.

A szexuális visszaélés létrejöhet felnőtt és gyermek, vagy olyan korú gyermek és gyermek között, ahol a kapcsolat a kor és fejlettség okán, a kapcsolat felelősségén, bizalmon vagy hatalmi helyzeten alapszik, és a tevékenység e személy szükségleteinek kielégítését, vagy megelégedettségét szolgálja.

Ez magában foglalhatja, de nem feltétlenül korlátozódik:

- egy gyermek kényszerítése, vagy készítése bármilyen törvénytelen szexuális aktivitásra, ide tartozik nemcsak az aktusra kényszerítés, hanem a molesztáló, zaklató szexuális tartalmú tevékenység, a simogatás, magamutogatás stb.
- a gyermek kizsákmányolása gyermekprostitúció vagy más jogellenes szexuális aktivitás formájában, a gyermek felhasználása és kizsákmányolása pornográf anyagok, vagy előadások, megnyilvánulások formájában.

A gyermekek ellen elkövetett szexuális abúzust zömében (70–80 százalék) családtagok (hozzátartozó, rokon), vagy a családdal közeli kapcsolatban állók (szomszéd, barát) követik el.

3. A gyermekbántalmazás különleges esetei⁹

- **Méhmagzatot károsító magatartás**, amikor a várandós anya – az erről való felvilágosítás ellenére – életmódjával magzata egészségét veszélyezteti, így elsősorban a terhesség alatti drog- és alkoholfogyasztás, a mértéktelen dohányzás, a prostitúció tartozhat ide. A várandós bántalmazása, a nem gondozott, titkolt terhesség is árthat a méhmagzatnak.

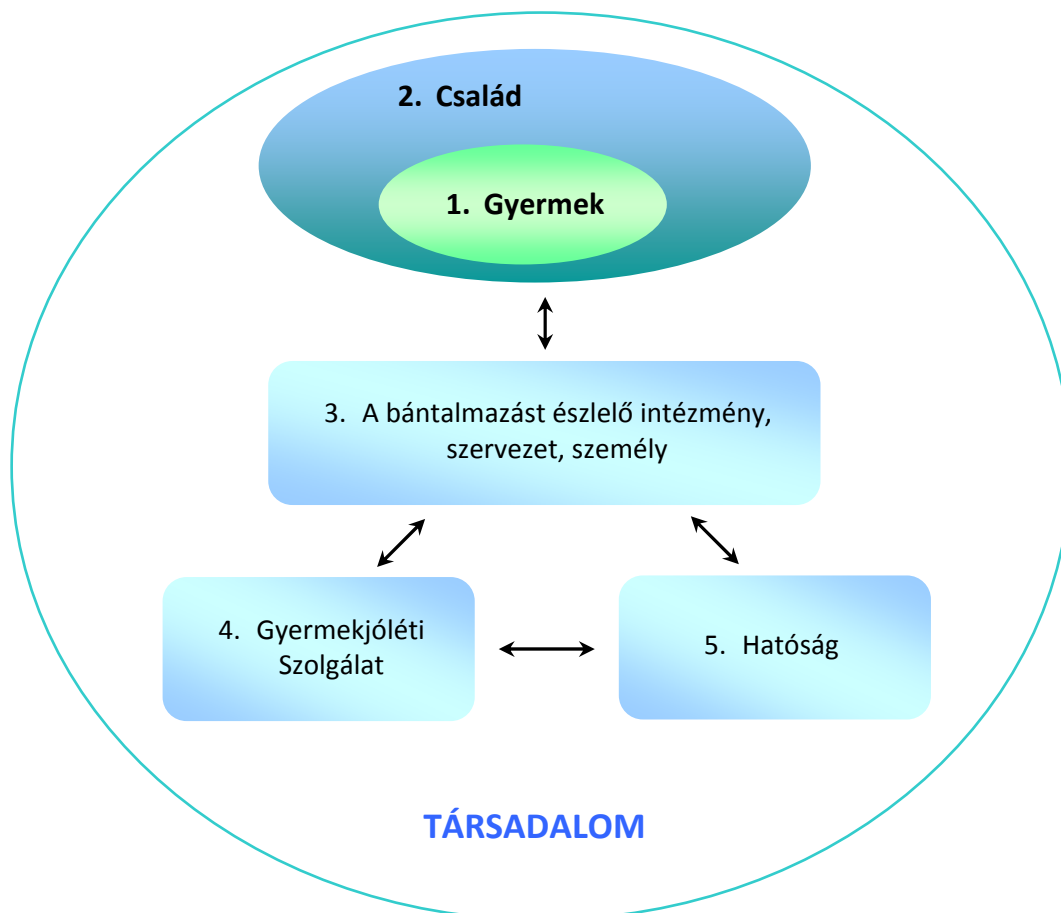
- Ebbe a csoportba sorolandó az **újszülött megölése**, amikor az anya (általában titkolt terhességet követően) közvetlenül a szülés után, illetve néhány órán belül az újszülött halálát okozza tevőlegesen vagy magára hagyással (ennek hátterében nemritkán az anya súlyos pszichés zavara állhat), amely büntetőjogilag is külön elbírálás alá esik.

- Különleges ellátást és kezelést igényel, ha **gyermek bántalmaz gyermek**. Ezekben az esetekben egy gyermeket egy másik gyermek, vagy gyermekek csoportja a konfliktusok szokásos kezelésén túl – ismételten – fizikailag, lelkiileg bántalmaz, vagy szexuálisan molesztál. A probléma kezelésénél igen fontos, hogy az áldozat és az elkövető egyaránt kapjon megfelelő segítséget (lásd még kortárs erőszak, iskolai erőszak, közösségi krízisek).

- **Egyéb formák:** hazugságra, lopásra, koldulásra, prostitúcióra, életkorának nem megfelelő munkára kényszerítés, vagy megtévesztéssel való rávétel. Új fogalomként jelent meg a szociális abúzus (social abuse), a „szociális ellehetlenítés” fogalma, pl. nem barátkozhat, nem járhat szórakozni a gyermek.

⁹ Kovács Zs. – Scheiber N. – Herczog m. (szerk.): *Gyermekbántalmazás és elhanyagolás*. Módszertani ajánlás tervezet. OGYEI, Budapest, 2012

4. A szociális ellátórendszer működése és kapcsolatai más szektorokkal¹⁰

5. A gyermek jogi helyzete a társadalomban

A gyermeknek joga van emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, szexuális vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez. A gyermek nem vethető alá kínzásnak, testi fenyegetésnek és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek, illetve bánásmódnak.

A gyermek öt ért bántalmazás esetén segítségkéréssel fordulhat bármely intézményhez, szervezethez, vagy személyhez, akik gyermekekkel hivatásszerűen foglalkoznak.

A gyermekeket erről a jogukról tájékoztatni kell a gyermekintézményekben.

A törvény célja a társadalmi szolidaritás és méltányosság elvei alapján a bűncselekményt elszennvedett és emiatt életminőségükben veszélybe került személyek társadalmi, erkölcsi és anyagi sérelmeinek enyhítése.

¹⁰ Németh–Gyurkó–Mózes–Papp: i. m.

6. A gyermek jogi helyzete a családban

A családjogi törvény alapján a kiskorú gyermek szülői felügyelet, vagy gyámság alatt áll.

A szülői felügyeletet a kiskorú gyermek érdekeinek folyamatos szem előtt tartásával és annak megfelelően kell gyakorolni. A szülőknek biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilvánítasson. A gyermek véleményét korára, érettségére figyelemmel tekintetbe kell venni

A gyermek szüleinek, törvényes képviselőjének nem csak joga, de feladata, kötelessége is a gyermeket ért bántalmazás és a bántalmazás körülményeinek megszüntetése, a további abúzusok megelőzése és a gyermek segítése a bántalmazás feldolgozásában, valamint minden olyan lehetséges ellátás, szolgáltatás igénybevétele, amely a gyermek állapotának segítségét célozza és a kialakult helyzetet megszünteti.

7. Együttműködési kötelezettség

A gyermekvédelmi törvény rögzíti a nem gyermekvédelmi alapfeladatot ellátó, de a gyermekvédelemhez kapcsolódó egyes szervek kötelező feladatát, jelzési és együttműködési kötelezettségét.

A gyermekvédelemhez kívülről kapcsolódó egyes szervek számára a Gyermekvédelmi törvény 17. §-a jelzési, együttműködési kötelezettséget állapít meg. Ennek a jelzőrendszernek kell felismernie és jeleznie, ha a gyermek bántalmazását, elhanyagolását vagy egyéb veszélyeztetettségét észleli.

Ezek a szervek, személyek:

- az egészségügyi szolgáltatást nyújtók, így különösen a védőnői szolgálat, a háziorvos, a házi gyermekorvos;
- a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatók, így különösen a családsegítő szolgálat, a családsegítő központ;
- a közoktatási intézmények, így különösen a nevelési-oktatási intézmény, a nevelési tanácsadó;
- a rendőrség;
- az ügyészség;
- a bíróság;
- a menekülteket befogadó állomás, a menekültek átmeneti szállása;
- a társadalmi szervezetek, egyházak, alapítványok.

A jelzőrendszer tagjai kötelesek:

- a) **jelzéssel élni** a gyermek veszélyeztetettsége esetén a gyermekjóléti szolgálatnál,
- b) **hatósági eljárást** kezdeményezni a gyermek bántalmazása, illetve súlyos elhanyagolása vagy egyéb más, súlyos veszélyeztető ok fennállása, továbbá a gyermek önmaga által előidézett súlyos veszélyeztető magatartása esetén.

Ezek a személyek, szolgáltatók, intézmények és hatóságok a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítése, a veszélyeztetettség megelőzése és megszüntetése érdekében kötelesek **egymással együttműködni** és egymást **kölcsönösen tájékoztatni**. Minden szakterületnek a saját kompetenciája szerint kell meghatározni a feladatait.

Jelzéssel élhet bárki, aki hivatalból vagy magánszemélyként gyermekbántalmazást észlel, vagy annak gyanúját tapasztalja.

A jelzési, jelentési kötelezettség elmulasztása maga is bántalmazó, elhanyagoló magatartást, de legalábbis foglalkozás körében elkövetett gondatlanságot jelent, mivel ez is veszélyezteti a gyermeket és neki további sérelmet okozhat. A jelzési, jelentési kötelezettség egyben lehetőséget is ad a szakembernek arra, hogy módja legyen megbeszélni az esetet más szakemberekkel és azokkal közös intézkedési, cselekvési tervet készítve a komplex megoldások felé haladjon. Ugyanakkor mindez az eljáró szakember számára a szakmai kontroll mellett biztonságot ad azáltal, hogy a felelősség megoszlik, a különböző kompetenciák összeadódnak, ily módon csökken a tévedés lehetősége is, amely a gyermek érdekét szolgálja, és a multidiszciplináris esetkezelést lehetővé teszi.

Fontos hangsúlyozni, hogy a jelzési kötelezettség más oldalról visszajelzési kötelezettséget is jelent, ezért ahogy a gyermekjóléti szolgálat kérheti az egészségügyi szolgáltatók, közoktatási intézmények segítségét, úgy a gyermekjóléti szolgálatnak is tájékoztatást kell adnia tevékenységéről, megtett intézkedéseiről.

A pedagógusi jelzőrendszer szerepéről

A pedagógus alapvető feladata a rábízott gyermekek, tanulók nevelése, tanítása. Ezzel összefüggésben kötelessége különösen, hogy közreműködjön a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok ellátásában, a gyermek, tanuló fejlődését veszélyeztető körülmények megelőzésében, feltárásában, megszüntetésében.

A nevelési-oktatási intézmények kötelezően közreműködnek a gyermekek, tanulók veszélyeztetettségének megelőzésében és megszüntetésében, ennek során együttműködnek a gyermekjóléti szolgálattal, illetve a gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó feladatot ellátó más személyekkel, intézményekkel és hatóságokkal.

Ha a nevelési-oktatási intézmény a gyermekeket, tanulókat veszélyeztető okokat pedagógiai eszközökkel nem tudja megszüntetni, segítséget kér a gyermekjóléti szolgálattól.

A SZEXUÁLIS ÉS NEMI ALAPÚ ERŐSZAK, A GYERMEKEKKEL SZEMBENI SZEXUÁLIS VISSZAÉLÉSEK, A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK ÉS HÁTTÉRTÉNYEZŐI

1. A szexuális és nemi alapú erőszak

A szexuális és nemi alapú erőszak jóval több, mint szexuális bántalmazás vagy erőszakos közönség. Kiváltó okainak és következményeinek megértéséhez elengedhetetlen, hogy a biológiai nem (sex) és a társadalmi nem (gender) fogalmát szétválasszuk.

- a. Biológiai nem (sex): velünk született, a különbözőségek fiziológiásak.
- b. Társadalmi nem (gender): tanult jellegzetesség, tanult viselkedésmód, társadalmi nemi identitás, szerepek, feladatok, korlátok, lehetőségek, kiváltságok.

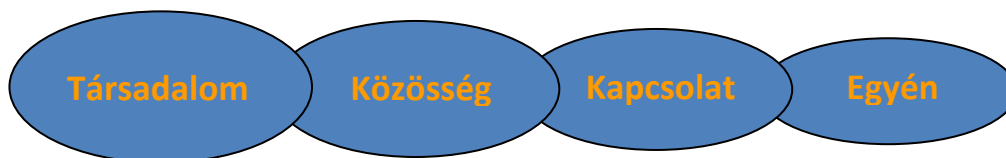
A nemi alapú erőszak olyan erőszak, amely az egyén – társadalmi vagy biológiai neme – ellen irányul. Beletartozik bármely cselekmény, amely testi, szellemi vagy szexuális kárt, vagy szenvedést okoz, továbbá az ilyen cselekménnyel való fenyegetés, kényszer és a szabadságelvonás egyéb formái. Nők, férfiak, fiúk és lányok egyaránt válhatnak nemi erőszak áldozatává, az áldozatok többsége azonban nő és kislány.

Tények

- Becslések szerint világszerte a nők elleni gyilkosságok 40–70 százalékát közeli partnereik követik el, gyakorta visszaélésekkel terhelt kapcsolat keretében.
- Világszerte legkevesebb minden harmadik nőt megverték már, szexuális kapcsolatra kényszerítettek, vagy más módon bántalmazták életében.
- 1995 és 2000 között az emberkereskedelem majd 50 százalékkal emelkedett világszerte; a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) becslése szerint évente legkevesebb 2 millió nőt csempésznek át a határokon.
- Több mint 90 millió afrikai nő és lány vált női nemi szerv-csonkítás áldozatává.
- Nemi preferenciák miatti abortusz, csecsemőgyilkosság és elhanyagolás következtében legalább 60 millió olyan lány hiányzik a világ különböző részein élő populációkban, főként Ázsiában, akik egyébként életben maradtak volna.
- Az utóbbi években háború során elkövetett tömeges nemi erőszakra derült fény Boszniában, Kambodzsában, Libériában, Peruban, Szomáliában és Ugandában. Az Európai Unió tényfeltáró delegációjának becslése szerint több mint 20 000 nőt erőszakoltak meg a boszniai háborúban.
- Sierra Leone-ban a menekült háztartások 94 százaléka számolt be szexuális bántalmazásról, így erőszakos közönségről, kínzásról és szexuális rabszolgaságról. 250 000 és 500 000 közöttire tehető azon nők száma, akit megerőszakoltak a ruandai népirtás során 1994-ben.

Forrás: *Violence Against Women: The Hidden Health Burden* (World Bank, 1994)
A Statistics for Action Fact Sheet (L. Heise, IWTC, 1992)
Progress of the World's Women (UNIFEM, 2000)

Szexuális és nemi alapú erőszak bárhol, bármikor történhet, alkalmazzák fegyverként háborúban és elkövetik az otthon vélt biztonságában. Előfordul minden társadalmi osztályban, kultúrában, valláson, fajon, társadalmi nemben és korosztályon belül:

Társadalmi szint: társadalmi nemi szerepek, gyermekekkel, nőkkel és férfiakkal kapcsolatos kulturális és társadalmi normák, szabályozó jogi és politikai keretek, konfliktusmegoldáshoz/erőszakhoz kapcsolódó nézetek, attitűdök.

Közösségi szint: helyi struktúrákban (iskola, egészségügyi intézmény stb.) korosztályi csoportokban, munkahelyi közösségekben, szocializálódott egyének közötti kölcsönhatások.

Kapcsolati szint: a visszaélés közvetlen környezetének jellemzői, egyének közötti családon belüli viszonyok/egyenlőtlen erőviszonyok: alárendelt/kiváltságos.

Egyéni szint: az egyén szintjén több tényező befolyásolhatja azt, hogy valaki áldozata/túlélője, vagy elkövetője lesz az erőszaknak.

- Erőforrásokhoz, szolgáltatásokhoz, szociális juttatásokhoz való hozzáférés és azok ellenőrzése,
- ismereteinek szintje,
- családi háttere,
- attitűdje a nemi szerepekkel kapcsolatban,
- társadalmi nemi szerepekkel kapcsolatos attitűd, személyes háttér¹¹.

2. A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélések

A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélésekhez való viszony koronként, kultúránként, társadalmanként változik. *Ferenczi Sándor* már a XX. század elején felhívja a figyelmet arra a jelenségre, hogy a különböző mentális rendellenességek háttérben szexuális abúzus, bántalmazás állhat.

¹¹ *Menekültek, hazatérők és belső menekültek elleni szexuális és nemi alapú erőszak.* Irányelvek, UNHCR, 2003

”

Engedjék meg, hogy beszámoljak néhány olyan meglátásomról, melyhez a betegekkel való intimebb viszony segített hozzá.

Mindenekelőtt igazolódtott az előbb említett gyanúm, hogy a traumának, különösképpen a szexuális traumának mint betegségkeltő tényezőnek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Még tekintélyes, puritán szellemtől áthatott családok gyermekei is gyakrabban esnek megerőszkolás áldozatául, mint ahogy eddig gondoltuk. Vagy maguk a szülők azok, akik kielégületlenségüknek ilyen kóros módon keresik pótlását, vagy a különböző bizalmi személyek, mint pl. rokonok (nagybácsik, nagynénik, nagyszülők), házitanítók vagy szolgaszemélyzet, azok, akik visszaélnék a gyermek tudatlanságával és ártatlanságával. Azt a kézenfekvő ellenvetést, hogy itt csupán magának a gyermeknek a szexuális fantáziáiról, tehát hisztériás hazugságairól van szó, sajnos gyengíti az ilyen jellegű beismerések nagy száma, melyeket az analízisben levő betegek tesznek arról, hogy maguk is elkövetnek ilyesmit gyermekekkel. Már meg sem lepődtem tehát, amikor nemrég egy emberszerető lelkületű pedagógus keresett fel és kétségbeesetten közölte velem, hogy már az ötödik – magasabb körökben levő – családban kellett felfedeznie, hogy a nevelőnők 9-11 éves fiúkkal szabályos házasságot élnek.

A következő példa mutatja a tipikus módját annak, hogyan jönnek létre az ilyen incesztuózus (szülővel való szexuális kapcsolat) csábítások:

Egy felnőtt és egy gyerek szereti egymást; a gyermekben kialakul az a játékos fantázia, hogy a felnőttel az anyaszerepet játssza. E játék ölthet erotikus formákat is, rendszerint azonban végig a gyengédség szintjén marad. Nem így azonban a kóros hajlamú felnőttek esetében, különösen akkor, ha valamilyen egyéb szerencsétlenség vagy részegítő anyagok élvezete miatt egyensúlyukban és önfegyelmükben zavar áll be. A gyerek játékait összetévesztik egy szexuálisan érett személy vágyaival, és a következményekre való tekintet nélkül szexuális cselekményre ragadtatják magukat. Napirenden vannak olyan kislányok tényleges megerőszkolásai, akik még alig nőttek ki a csecsemőkorból, hasonlóan a szexuális cselekmények felnőtt nők és kisfiúk között, valamint homoszexuális jellegű erőszakos közösülések is.

Nehéz elképzelni a gyermekek viselkedését és érzéseit ilyen erőszakotételek után. Első impulzusuk talán az elutasítás, a gyűlölet, az undor és az erőteljes elhárítás: – »Nem, nem, ezt nem akarom, ez túl erős nekem, ez fáj. Hagyjon engem!« – ez vagy hasonló volna a közvetlen reakció, ha a gyermeket nem bénítaná meg óriási szorongás. A gyermekek testileg is és normálisan is tehetetlennek érzik magukat, személyiségük még kevéssé szilárdult meg, hogy akár csak gondolatban is tiltakozni tudnának, a felnőttek túlereje és tekintélye némává teszi őket, szinte az eszüktől fosztja meg őket. Mégis, ugyanaz a szorongás, amikor eléri tetőpontját, automatikusan arra kényszeríti őket, hogy támadójuk akaratának alávéssék magukat, kitalálják és kövessék annak minden kívánságát, és hogy magukról elfelejtkezve a támadóval azonosuljanak.¹²

¹² Ferenczi S.: *Nyelvzavar a gyermekek és a felnőttek között*. In: Buda B. (szerk.): *A pszichoanalízis és modern irányzatai*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1971

A gyermekek szexuális bántalmazásának többféle elfogadott definíciója van, ezek a szerint változnak, hogy milyen foglalkozású szakemberek fogalmazzák meg azt, mit értenek e fogalmon, de ez az adott kortól és az adott ország kultúrájától, hagyományaitól is függ. A szexuális visszaélések közös eleme, hogy egy felnőtt olyan meghatározó, domináns hatalmi pozícióban van egy gyerekhez képest, ami lehetővé teszi számára, hogy a gyermeket szexuális tevékenységre vagy annak elszenvedésére készítse, vagy kényszerítse. A szexuális bántalmazás fogalmába beletartozik a gyermek nemi szerveinek tapogatása, simogatása, önkielégítés a gyermek előtt, orális szexuális kapcsolat létesítése, illetve bármilyen fajta közösülés a gyermekkel. A szexuális bántalmazás ténye nem feltétlenül jelenti a testi érintkezést, megvalósulhat magamutogatás (exhibicionizmus), voájórizmus (leskelődés) és gyermekpornográfia, szexuális tevékenység, videó mutatása, közös nézése során, vagy más formában is. Ide tartozik a szóbeli bántalmazás is, e témakörrel kapcsolatos kérdések feltétele, illetve történetek mesélése, amely nem a gyerek korának és helyzetének megfelelő formában történik, és nem a gyerek érdemi segítségét jelenti ahhoz, hogy ismeretekkel rendelkezzen a szexualitásról, illetve meg tudja magát védeni a bántalmazástól, segítséget tudjon kérni, ha sérelem éri.

Nem elfogadható védekezés, hogy a gyerek is akarta vagy élvezte a tevékenységet, hiszen nem tudja, tudhatja, mibe vonják be, és az a tény, hogy nem tiltakozik, vagy örömet szerez neki, nem csökkenti a felnőtt felelősségét és vétkességét. A gyermekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények akadályozzák a gyermek személyiségének harmonikus kibontakozását, boldog, szeretetteljes légkörben történő felnőtté válását, valamint az emberi méltóság, szabadság, egyenlőség, szolidaritás jegyében való nevelkedését. Az esetek többségében a szexuális visszaélés az áldozat felnőtt korára is kihat, és nehezíti, akadályozhatja, hogy egészséges felnőtt személyiséggé váljon.

A gyermekek családi élete nagymértékben meghatározza sorsuk további alakulását. A bántalmazottság, az abúzus sajátos pszicho-szocializációs utat jelent a felnövekvő gyermek számára. A bántalmazott gyermek megtanulja, hogy teste nem kizárólag önmagával azonos, hanem tárgy is, melyet a felnőttek saját – az övétől független, sokszor azokkal ellentétes – szexuális vágyaik kielégítésére használnak.

A felnőtt hatalmi, tudásbeli, helyzeti előnyét kihasználva visszaél a gyermek bizalmával, szeretetigényét egyoldalú szexuális vágyainak kielégítésére használja. A gyermekkel szembeni szexuális visszaélés nem veszi figyelembe a gyermek vágyait, vagy azokat félreértelmezve használja fel, megkérdőjelezve ezáltal a gyermek saját énjét, megalázva őt emberi méltóságában, kétségbe vonva a gyermek érzelmi és testi-szexuális szabadságát.

A gyermek sérelmére elkövetett érzelmi és szexuális visszaélés a tekintélyben rejlő hatalom kiterjesztésével olyan személyiséget eredményezhet, aki aláveti magát a fizikai és lelki erőszaknak, megaláztatásnak.¹³

¹³ *A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélésekről.* (Németh Margittal készített interjú) In: Herczog M. (szerk.): *Család – Gyermek – Ifjúság Könyvek*, 2002

3. Az áldozattá válás kockázati tényezői gyermekeknél¹⁴

Az áldozattá válás kockázati tényezői között (a gyermekek esetében különösen) gyakran állnak családi működési zavarok, a szülők különböző személyiségpatológiái, kapcsolati diszfunkciói. Így például:

- Érzelemszegény, elhanyagoló család
- Családjuktól, szüleiktől távol élő gyermekek (kollégium, nevelőszülők, intézet)
- Elutasító szülők
- Társadalmi elszigeteltség (alacsony iskolázottság, fogyatékos, peremhelyzet)
- Már korábban meglévő pszichés problémák, vagy korábbi bántalmazás, traumatizáció

A gyerekek gyakran nem is értik, mi történik velük:

”

Szoktam hazudni, mert félek a következményektől. De jó tanuló vagyok és csak kis dolgokban szoktam füllenteni. ... Este volt, anya kórházban szülte a kistestvéremet. ... Esett az eső, dörgött az ég, én nagyon féltem. ... F. (nevelőapa) azt mondta, feküdjek le és húzzam le a bugyimat. ... Ő is lehúzta. ... Miért kellett ilyet csinálnom, nem emlékszem.¹⁵

4. Az áldozattá válás következményei

A bántalmazást elszenvedett gyermekek gyakran nemcsak a traumától sérülnek, hanem az azt követő eljárásoktól, a hibás környezeti reakcióktól. Az áldozatok sérülései szempontjából megkülönböztethetjük az elsődleges és a másodlagos traumatizációt.

Az elsődleges károsodás a szexuális bűncselekmény elkövetéséből ered, míg a másodlagos traumatizációt a szexuális bűncselekményre való informális, vagy formális reakciók hiánya vagy elhibázottsága váltja ki. Ez azt jelenti, hogy a cselekmény feltárása, illetve annak kivizsgálása során olyan eseményeknek és történéseknek lesz elszenvedője a gyermek, amik további lelki, fizikai sérülésekkel járnak.

4.1. Elsődleges következmények

- Szorongás, depresszió, disszociatív zavar, PTSD (poszttraumatikus stresszszindróma), szégyen, bűntudat, érzelmi elsivárosodás, szomatikus zavarok, hiperaktivitás, hiper-arousal, traumatikus szexualizáció, stigmatizáció, árulás érzése, kontrollvesztés, szociális izoláció stb.

¹⁴ Németh M.: *Tanácsadás szexuálisan bántalmazott kliensek körében*. Szakdolgozat. ELTE PPK Krízis Szakirány, 2006

¹⁵ Németh M., esetleírás. ESZTER Alapítvány, 2003

4.2. Másodlagos következmények

- A feltáratlan, kezeletlen trauma további sérülések, traumák táptalajává válhat.
- Az elhallgatás, a titok szociálisan izolálja az érintettet.
- A szexuális bántalmazás áldozatát a környezet hibás, vagy túlzott érzelmi reakciói is traumatizálhatják.
- A hatósági eljárások sorozata akkor is okozhat másodlagos sérüléseket, ha az teljesen jogszerű és humánus.
- Másodlagos károsodást eredményezhet az is, ha sem a nyilvánosság, sem a felelős hatóságok nem hisznek a gyermeknek, így a történet többszöri elmondatása által a gyermeknek újra és újra át kell élnie a történeteket.
- Az áldozat szociális és pszichikai károsodását tovább növelheti az, hogy a környezet súlyos társadalmi nyomást gyakorol a gyermekre. Sok esetben a család a gyermeket okolja a családi egység felbomlása és a családfő elvesztése miatt.

A klinikai és a gyakorlati tapasztalatok egyértelműen jelzik, hogy a gyermekkori visszaélések súlyosan romboló hatásúak a lelki és a testi fejlődésre rövid, illetve hosszú távon egyaránt.

A szexuális visszaélés gyermekekre gyakorolt kezdeti hatásai a szorongás és a félelem. Az áldozattá vált gyermekeknél alvási rendellenességek jelenhetnek meg: nem mernek egyedül aludni, visszatérő rémálmok gyötrik őket, halálvágyuk van. Félnak a felnőttektől, főleg az idegenektől. Néha kényszeresen mosakodnak és nem specifikus szorongási tünetek, például fokozott izgatottság, agresszív viselkedés jelentkezhetnek. A szorongáshoz szorosan kapcsolódik a szégyen és a bűntudat érzete, a fájdalom, a megélt miatti megőlyegzettség érzése. A lelki sérüléseket fizikai panaszok is kísérik: fáradtság, étvágytalanság, fejfájás, éjszakai bevizelés.

A szexuális visszaélés a pszichoszexuális fejlődésben is zavarokat okoz, és ennek jelei korán észlelhetőek. A gyermek az abúzus után fokozott szexuális vagy szexualizált tevékenységet mutathat, kényszeresen maszturbál, korai szexuális játékokat játszik, korát és fejlettségi szintjét meghaladó szexuális ismeretekről tesz tanúbizonyságot, valamint nyílt szexualizált kezdeményezései lehetnek a felnőttek felé.

Ennek az ellenkezője is történhet, amikor a gyermek drasztikusan visszahúzódik, romlik a tanulásban nyújtott teljesítménye, óvodásoknál gyakori, hogy nem akarnak részt venni a csoportos, közösségi játékokban.

4.3. A következmények mértékét befolyásoló tényezők

- Fontos szerepet játszik a gyermek életkora az abúzus idején. Minél fiatalabb a gyermek – fejletlenebbek értelmi funkciói és lelki védekező mechanizmusai –, annál sérülékenyebb, a visszaélés hatása annál súlyosabban károsító lehet.

- A visszaélés által okozott sérülések mértéke függ a visszaélés tartósságától is, hiszen a hosszabb ideig tartó visszaélés fokozza a gyermek áldozat kiszolgáltatottság-, illetve tehetetlenség-érzését.
- Az abúzus súlyossága is meghatározó fontosságú, hiszen minél súlyosabb, kiterjedtebb a bántalmazás, annál károsabbak a következmények.
- A gyermekek szellemi-értelmi fejlettsége és egészségi állapota is nagymértékben meghatározza a szexuális abúzus által okozott sérülések mértékét. Azoknak a gyermekeknek, akiknek pszichés fejlődése a visszaélés előtt kiegyensúlyozott volt, nagyobb az esélye a károsító hatások kivédésére, illetve feldolgozására.
- A szexuális abúzus tényleges hatását az elkövetőhöz fűződő viszony is jelentősen befolyásolja. Minél közelebbi kapcsolatban áll az áldozat a felnőtt elkövetővel, annál nagyobb traumát okoz a visszaélés. Családon belüli elkövetés esetén a gyermek megoldhatatlannak tűnő ellentmondásokkal, ambivalenciákkal szembesül. Azt éli meg, hogy akiről azt hitte, hogy szereti őt – és akit a gyermek is szeret – veszélyes is egyben. Idegen elkövető esetében a „rossz” a családon kívül áll, így a család biztonságot, védelmet jelent a gyermek számára.
- Végül a környezet akciói és reakciói, amikor a bántalmazás kiderül, jelentősen befolyásolhatja a traumával való megküzdés képességét.

5. A családon belüli erőszak és háttértényezői

5.1. A családon belüli erőszak definíciója

Rendszeresen visszatérő cselekvéssor, mely során valaki hozzátartozója testi, lelki épségét veszélyezteti, károsítja, önrendelkezésében, szexuális önrendelkezésében korlátozza.

Iránnya ↓

- partnerbántalmazás
- gyermekbántalmazás
- szülőbántalmazás
- testvérbántalmazás

Fajtái ↓

- lelki terror
- fizikai bántalmazás
- szexuális bántalmazás
- elhanyagolás

5.2. A családon belüli erőszak családi háttértényezői

- Sok együtt töltött idő, kis tér, kevés erőforrás
- Túlzott érzelmi bevonódás – extrém kritika, a negatív érzések aránytalan kifejezése
- Alacsony konfliktusmegoldó színvonal, érdekütközéskor kevés eszköz a megoldásra – büntetés, kényszerítés

- Bizonytalan, tisztázatlan szerepek, jogok (pl. új kapcsolat, házasság, „mostoha” testvér stb.)
- Túlságosan merev szerepek, elvárások
- „Szülő – követel, gyermek – engedelmeskedik”
- Stressz – külső-, belső, átmenetek, válságok (válás, betegség, halál, munkanélküliség)
- Alacsony szociális kontroll – privát szféra, a szabályozás eltorzulhat (a család keretei nem stabilak, gyakran, tartósan vannak a családban „idegenek”)
- Sérülékenység, bűnbakképzés (az indulatok rendszeres levezetése valamely családtagon)

5.3. Családon belüli erőszak – magyarázó modellek

SZOCIO-KULTURÁLIS MODELL

A társadalmi-gazdasági körülmények a meghatározók; a létbizonytalanság szerepe befolyásolja.

PSZICHOPATOLÓGIAI MODELL

Az egyén képtelen kontrollálni agresszív impulzusait, éretlen, dependens (függőségre hajlamos), depresszióra hajlamos személyiség.

AZ ERŐSZAK ÁTADÁSÁNAK TRANSZGENERÁCIÓS MODELLE

- Tanult minta („engem is vertek, mégis ember lett belőlem”);
- Destruktív jogosultságok (leegyszerűsítve: a gyermekkorában bántalmazott felnőtt úgy érzi „jogában áll, hogy másokat bántson, mert a világ adós neki”¹⁶).

SZOCIÁLIS TANULÁSELMÉLET

- Társas meghatározottság elve;
- A környezet normái, elvárásai támogatnak vagy elutasítanak bizonyos viselkedést;
- A társadalmi megítélés változása;
- Az erőszak elítélésének visszatartó ereje

¹⁶ Böszörményi-Nagy I. – Krasner, B. R.: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*. Coincidencia, Budapest, 2001

6. Tennivalók a gyermek személyes segítségkérése esetén

- A gyermek megnyugtatósa, bizalmának megnyerése, tájékoztatása mindarról, ami történni fog vele.
- Információk összegyűjtése, az események feltárása.
- A területileg illetékes gyermekjóléti szolgálat értesítése.
- Ambuláns lap készíttetése gyermekorvossal vagy háziorvossal, amennyiben az indokolt (pl. külsérelmi nyomok esetén).
- A rendőrség értesítése, amennyiben az indokolt.
- Szükség esetén azonnali intézkedés (a gyermek kiemelése).

Esetmegbeszélés, esetkonferencia: Az esetkonferencián a bántalmazott gyermek részvétele különös körültekintést igényel a másodlagos viktimizáció (áldozattá válás) elkerülése érdekében.

Ugyanakkor fontos, hogy a gyermek számára lehetőséget adjunk véleménye és szükségletei kifejezésére. A gyermek részvétele a megbeszélésen az eset feltárásának fázisában nem ajánlott, de bevonása és meghallgatása a sorsát érintő konkrét lépések megfogalmazásában életkorának megfelelő módon szükséges.

7. Javaslat a bántalmazás áldozatává vált gyermekkel való interjúkészítéshez

1. Annak érdekében, hogy ne zavarjuk össze a gyermeket:

Használjunk olyan szavakat, kifejezéseket, amiket biztosan megért; ha a gyermek furcsa, oda nem illő kifejezést használ, próbáljuk meg kideríteni, hogy mire gondolhatott; rövid kérdéseket tegyünk fel, amelyek nem túl összetettek, egyszerűen megfogalmazottak.

2. Annak érdekében, hogy ne félemlítsük meg a gyermeket:

Folyamatosan tartsuk a szemkontaktust a gyermekkel. Lehetőleg ne asztal mögött üljünk, amikor beszélgetünk (kisgyereknél ülhetünk a földön is). Mondjuk el a gyermeknek, hogy miért beszélgetünk vele, miért érdekelnek minket a történetek, és azt is, hogy az a célunk, hogy segítsünk neki. Mondjuk el a gyermeknek, hogy a szülei miért nincsenek most vele (ha van rá lehetőség, és a gyermek igényli, akkor a szülei legyenek jelen). Mivel nehéz egy idegennel beszélnie, biztosítsunk lehetőséget arra, hogy olyan felnőttek legyenek jelen az interjú alkalmával, akiket a gyermek ismer, bizalmába fogadott. Mondjuk el neki, hogy mi fog még történni az eljárásban (de ne túl részletesen). Ha szexuális bántalmazás miatt készül az interjú, a kérdező legyen azonos nemű a gyermekkel; a lehető legkevesebb számú interjút készítse el lehetőleg egy (állandó) kérdező.

3. Annak érdekében, hogy a gyermek megbízzon bennünk:

Ne beszéljünk vele leereszkedően; válaszoljunk barátságosan és türelmesen azokra a kérdésekre, amiket a gyermek feltesz; ha valamire nem tudjuk a választ, mondjuk meg, de azt is tegyük hozzá, hogy megpróbáljuk kideríteni; ne hazudjunk vagy torzítsunk.

4. Annak érdekében, hogy a gyermek ne váljon vádlóvá:

Ne bátorítsuk arra, hogy a szüleivel ellentétes oldalra helyezkedjen; ne sugalljuk neki, hogy azt gondoljuk a szülei rosszak, veszélyesek, felelőtlenek, vagy hanyagok stb.; jelezzük, hogy az egész családnak segíteni akarunk abban, hogy megoldják a problémáikat.

5. Annak érdekében, hogy a gyermeknek ne legyen büntudata:

Erősítsük meg abban, hogy ami történt, az nem az ő hibája, nem ő felelős a bántalmazásért, elhanyagolásért vagy a nyomozással feltárt események következményeiért.

KRÍZISHELYZETEK, A KRÍZISÁLLAPOTOK JELLEMZŐI

1. Krízishelyzetek, krízisállapotok

A krízis szó görög eredetű, válságot, fordulópontot jelent. A szakirodalomban a krízishelyzet átfogó definícióját először *Gerald Caplan* fogalmazta meg, aki egy olyan, lélektanilag kritikus szituációként jellemzi, amely az érintett személy számára kiemelten fontos, érzelmileg fokozottan hangsúlyos. Az egyén ezt a helyzetet (vagy ezeket a helyzeteket) semmiképpen nem kerülheti el, kénytelen szembenézni, megküzdeni velük¹⁷. A krízishelyzetben lévő ember beszűkült tudatállapotban van, minden erőfeszítése arra irányul, hogy megoldja a szituációt, illetve hogy mindenáron kimeneküljön-megmeneküljön a helyzetből. Ilyenkor a megszokott eszközök, stratégiák alkalmazása nem vezet célra, és a személy stressz-szintje egyre magasabbá válik, a személyiség különböző funkciói egyre szervezetlenebbé válnak. Az egyén elővételezi a kudarc, a veszteség lehetőségét.

Összefoglalva, a krízisállapot:

- - lélektanilag kritikus állapot;
- - a személy a lélektani egyensúlyát veszélyeztető külső körülményekkel kénytelen konfrontálódni, a veszélyeztető helyzet nem elkerülhető;
- - a személy számára kitüntetett fontosságú a helyzet;
- - ezek fenyegető jellege mindennél fontosabb pszichológiai problémává válik számára;
- - minden figyelme, erőfeszítése erre irányul¹⁸;
- - az adott időben és térben, és az adott dinamikus személyiség-konstellációban ezeket a helyzeteket sem elkerülni, sem megoldani nem tudja a szokásos problémamegoldó eszközeivel¹⁹.

A krízisekkel foglalkozó különböző magyarázó elméletek közösek abban, hogy kiindulási pontjuk szerint az ember alapvető törekvése, hogy testi, lelki egyensúlyát, a környezettel való harmonikus, rendezett viszonyát, külső-belső egyensúlyát (homeosztázis) fenntartsa. Ez a viszonylagos egyensúly, amely a hétköznapi életünkre jellemző, úgy tartható fenn, hogy a tapasztalatok során kialakított megtanult, jól bevált stratégiákkal, eszközökkel oldjuk meg problémáinkat. Úgynevezett megküzdési stratégiákat alkalmazunk, amelyek jellege, összetettsége, rugalmassága stb. az egyénekre jellemző. A krízis során, valamely külső/belső esemény hatására az egyensúly felborul,

¹⁷ Caplan, G.: *Principles of preventive psychiatry*. Basic Book, New York, 1964

¹⁸ Hajduska M.: *Krízislélektan*. ELTE–Eötvös Kiadó, Budapest, 2008

¹⁹ Csizsér Nóra előadása a krízisállapotokról. „Van segítség!” – áldozatsegítő modellprogram. ESZTER Alapítvány, 2007

és a megszokott, jól bevált stratégiák csődöt mondanak. A felfokozott stresszállapot hatására érzelmi válság alakul ki. Az egyént bizonytalanság, tanácstalanság, dezorganizáltság jellemzi, viselkedése, beszéde, gondolkodása szervezetlenné válik, reakciói sokszor önmaga számára is kiszámíthatatlanok, indulatai, érzelmei felfokozódnak. Az egyénnek ilyenkor el kell engednie korábbi szokásait, elképzeléseit, módszereit. Előfordulhat, hogy a világról, önmagáról, másokról kialakított képét is kénytelen átértékelni. Új, kreatív megoldásokat kell alkalmaznia. A válságban lévő személy ilyenkor fokozottan nyitott minden impulzusra, szuggesszivitása megnő. Ezt a lelkiállapotot a segítő használhatja a krízis kezelésében például arra, hogy átkeretezze az egyén számára a válság jelentését, pozitív szempontokat, a fejlődés lehetőségét építse be annak gondolkodásába, érzelemvilágába.

A krízisek egy része szükségszerűen megjelenik életünk folyamán és a fejlődés természetes velejáróiként tekinthetünk rájuk (lásd később fejlődési krízisek!). Vannak azonban olyan kritikus életesemények, amelyek váratlanok, nincsenek életszakaszokhoz kötve. Ilyenek a különböző veszteségek, traumák stb. okozta krízishelyzetek. Ha az egyén képes hatékony megoldásokkal kikerülni ebből az állapotból, akkor megerősödve, tapasztalatokkal gazdagodva, személyiségében fejlődve magasabb szintre kerülhet. Ha a krízis maga alá gyűri a személyt, akkor az gyakran depresszióval, különböző testi-lelki betegségekkel, az önértékelés csökkenésével, a kapcsolatok romlásával reagálhat.

2. A krízisek fajtái és fázisai

A kríziseket két fő csoportra oszthatjuk.

2.1. Fejlődési (életszakasz-váltási) krízisek

A fejlődési krízisek²⁰ az egészséges személyiségfejlődés természetes velejárói. Kitüntetett életszakaszok, életszakasz-váltások, amelyek feszültségekkel, változásokkal járnak. Ilyen például a kisgyermek nevelési-oktatási intézménybe lépése, a serdülőkor viharos személyiségfejlődési időszak, a munka világába lépés kihívásaival járó kiemelt életszakasz stb. Ilyen maga a megszületés „aktusa” is, hiszen a „túléléshez” óriási változásokat kell elviselnie testnek és léleknek egyaránt. Kezdve attól, hogy az éltető oxigénhez más „módszerrel” kell az újszülöttnak hozzájutnia, még megannyi adaptációs mozzanat szövi át a csecsemő életét.

Ennek a folyamatnak a dinamikáját analógiaként is alkalmazhatjuk valamennyi krízishelyzetre. Ha megoldunk egy krízishelyzetet és „túléltük”, akkor a fejlődésnek egy magasabb szintjére léphetünk, és mintegy megszületünk „újászületünk”.

²⁰ Erikson, E. H.: *Identity: youth and crisis*. W. W. Norton, New York, 1968

2.2. Akcidentális (külső körülmények által provokált) krízisek

Ezeket a krízisállapotokat előre nem látható események váltják ki, illetve olyan súlyú történések, amelyekre előre nem lehet felkészülni, a szokványos megoldások a problémamegoldásban nem elégségesek. Ilyenek például: a természeti katasztrófák, súlyos balesetek, nemi erőszak átélése, a különböző veszteség-élmények, például súlyos betegség, hozzátartozó elvesztése, különböző egyéb súlyos „tárgyvesztéses” (pl. munkahely, párkapcsolat) állapotok.

A PSZICHOTRAUMA ÉS A KRÍZISÁLLAPOT

1. A krízisállapot és a pszichotrauma összehasonlítása

Krízisállapot	Pszichotrauma
<ul style="list-style-type: none"> • Közvetlenül tapasztalható („látható”) külső jelei vannak; • Itt és most történik; • Hatásai közvetlenül érzékelhetők; • Megoldás: krízisintervenció. 	<ul style="list-style-type: none"> • Gyakran nem érzékelhető közvetlenül; • Más az idősíki, akár évtizedekkel korábbi „időzített bomba”; • Hatásai gyakran különböző áttételeken keresztül jelentkeznek, „alattomban” munkálkodnak; • Megoldás: pszichoterápia (gyakran hosszú).

2. A pszichotrauma és a krízis kapcsolata

A pszichotrauma krízist okoz(hat), de nem minden esetben, és

- nem mindig ott és akkor, vagy közel a traumatikus esemény(ek)hez;
- nem mindig érzékelhető a közvetlen összefüggés;
- gyakran valamilyen egyéb esemény, vagy inger aktivizálja a traumát.

Sokszor értetlenül állunk az előtt, hogy egy látszólag kisebb súlyú esemény krízisállapotot vált ki.

Mindig gondoljunk arra, hogy a háttérben feldolgozatlan trauma munkálkodhat!

A traumatizált személy:

- könnyebben válhat áldozattá;
- súlyosabb krízis alakulhat ki;
- visszatérő krízisek eszkalálódhatnak, robbanhatnak ki.

3. A trauma kiváltó okai

Bármilyen okozhatja az egyén életében, amivel nem tud teljes egészében megküzdeni, amit nem tud feldolgozni. A kiváltott hatás súlyossága függ a személy:

- életkorától,
- élethelyzetétől,
- személyiségének érettségi szintjétől,
- intellektuális szintjétől,
- az esemény súlyától.

A pszichotrauma és az esemény súlyosságának kapcsolata

A trauma

minél jobban veszélyeztette a

- biztonságot,
- identitást/énképet,
- fontos kapcsolatot/bizalmat,
- világképet/értékrendet,
- tabuk körét (tabu-szegés, tabuk átlépése)

annál valószínűbb, hogy

- az egyén a megküzdés helyett egy nem adaptív, egészséges megoldást (elfojtást, tagadást, felejtést, hasítást stb.) választja,
- a személyiség mélyebb rétegeit érinti,
- az én, az identitás veszélyeztetett.

4. Súlyos traumatikus események lelki következményei, krónikus stresszbetegség (PTSD)

Vannak olyan súlyos események, amelyek (életkortól, nemtől, társadalmi hovatartozástól stb. függetlenül) kivétel nélkül minden ember számára traumatikusak.

Ilyenek például:

”

A traumatikus élményt követően úgy tűnik, az ember önvédelmi rendszere állandó készenléti állapotra kapcsol, mintha a veszély bármely pillanatban visszatérhetne.

1988-ban, a pszichológia történetében először, az amerikai pszichiátriai társaság vette fel a pszichés trauma jellegzetes tünet-együttesét új diagnosztikus kategóriaként, a mentális rendellenességeket felsoroló hivatalos kézikönyvbe (DSM III) »Poszttraumás stressz-zavar – Post-traumatic stress disorder« néven.²¹

5. A PTSD diagnózis (poszttraumatikus stresszbetegség) kritériumai a DSM-IV-R (2001) szerint

1. A személyt megrázó eseményre az alábbi két pontban leírtak együttesen érvényesek:

- Olyan eseményt élt át, vagy olyannak volt tanúja, vagy olyannal szembesült, amelyben valóságos vagy fenyegető haláleset, súlyos sérülés, vagy a saját vagy mások testi épségének veszélyeztetése valósult meg.
- A személy erre intenzív félelemmel, tehetetlenséggel vagy rémülettel reagál. Megjegyzés: gyermekeknél ez dezorganizált vagy agitált magatartásban is kifejeződhet.

2. A traumát a személy ismételten újraéli az alábbiak közül egy vagy több módon:

- A traumás eseményre való kényszerű, ismétlődő szenvedést okozó visszaemlékezés, ideértve képzeteket, gondolatokat és perceptív élményeket. Megjegyzés: kisgyermeknél ismétlődő játékok fordulhatnak elő, amelyekben az átélt trauma témája vagy elemei fejeződnek ki.
- A traumás eseményről való ismétlődő, kínzó álmódás. Megjegyzés: gyermekeknél felismerhető tartalom nélküli rémálmok.
- Olyan cselekedetek vagy érzések, mintha a traumás élményt a személy újra élné (ideértve az illúziókat, hallucinációkat, disszociatív epizódokat, azokat is, amelyek csak ébredéskor, vagy intoxikált állapotban lépnek fel). Megjegyzés: kisgyermeknél a traumára jellemző újrajátszás fordulhat elő.
- A traumás élményt szimbolizáló, vagy arra emlékeztető külső helyzet vagy belső történés intenzív pszichés szenvedést vált ki.

²¹ Hermann: i. m.

3. A traumával összefüggő ingerek tartós kerülése és az általános válaszkészség megbénulása (amely a traumás esemény előtt nem volt jelen), azaz legalább három (vagy több) pont teljesülése az alábbiakból:

- A traumával összefüggő gondolatok, érzések vagy beszélgetés kerülése.
- A traumával összefüggő emlékeket ébresztő tevékenységek, helyek vagy személyek kerülése.
- A traumára való visszaemlékezési képtelenség.
- Észrevehetően lecsökkent érdeklődés vagy részvétel fontos tevékenységekben.
- Másoktól való elszakadás, elidegenedés élménye.
- Az érzelmek beszűkülése (képtelenség szeretet érzésére).
- A jövő beszűkülésének érzése (pl. nem remél karriert, házasságot, gyerekeket, vagy normális élettartamot).

4. A fokozott készenlét tünetei (amelyek a trauma előtt nem állottak fent), azaz legalább kettő (vagy több) az alábbiakból:

- Elalvási, átalvási zavarok.
- Irritabilitás vagy dühkitörések.
- Koncentrálási nehézség.
- Hypervigilitás.
- Felfokozott „vészjelzés-készség”.

A zavar klinikailag jelentős szenvedést, vagy a szociális, munkahelyi és más fontos funkciók romlását okozza.

A tünetek időtartama több mint egy hónap.

KÖZÖSSÉGI KRÍZISHELYZETEK, ISKOLAI AGRESSZIÓ

1. Közösségi krízisek

Krízishelyzetek nemcsak az egyének, családok életében következhetnek be, hanem sok esetben tapasztalhatjuk kisebb-nagyobb közösségek, véletlenszerű csoportok, de akár egy egész társadalom traumatizációját is (ide tartoznak például az olyan nagy társadalmi krízisek is, mint a háborúk, súlyos terrorcselekmények által okozott sokk). Különböző nagyságú csoportokat érinthetnek továbbá súlyos balesetek, természeti katasztrófák által kiváltott válsághelyzetek. Az ilyen nagymértékű krízishelyzetek kezelését általában a katasztrófaelhárítás, polgárvédelem képzett szakemberei végzik. (Hazánkban az utóbbi években ezen a területen is tapasztalható fejlődés. Egyre gyakrabban hallani arról például a médiában, hogy pszichológusok sietnek az érintett áldozatok megsegítésére.)

A kisebb közösségeket érintő válsághelyzetek kezelésére azonban nincs igazán kialakult hazai gyakorlat. Az áldozatok megsegítésére, a közösségi krízisintervencióra ezekben az esetekben is gyakorlatilag azonnal szükség van.

”

Egy fővárosi középiskolában két diák a tanítás után, az intézménytől néhány méterre összeverekedik. Bár mindketten saját lábukon távoznak, mégis, feltehetően az incidens következményeként, egyikük néhány óra múlva meghal. Az esemény drámaian érinti az egész közösséget. A felkért pszichológus team az Alapítvány szakemberének vezetésével érkezik az iskolába, hogy a közösségi krízishelyzetet kezelje. Különösen azok a felnőttek és gyerekek kerülnek krízisállapotba, akik napi, közvetlen kapcsolatban álltak a fiúval. Az osztálytársak, barátok és tanárok közül többen számolnak be felfokozott szorongásos állapotról, éjszakai rémálomokról, különböző alvászavarokról, bűntudatról, depressziós jellegű tünetekről. Az ön-vádlás mellett a közösség egyes tagjai között vádaskodás, ellenségeskedés, korábbi konfliktusok feléledése, illetve újabb feszültséggócok kialakulása érzékelhető. Mint kiderül, a két fiú között már hosszabb ideje elhúzódó konfliktushelyzet állt fenn. A közösségi kríziskezelés, részben csoportos krízisintervencióból, feldolgozó beszélgetésekből (külön tanár, diák), közösségépítő gyakorlatokból, részben egyéni, krízisintervenció, majd támogató, feldolgozó, terápiás jellegű találkozásokból állt. A szakemberek a krízisintervenció szakaszában mind a csoportokkal, mind az egyénekkal a helyszínen dolgoztak, majd később az egyéni foglalkozások már az iskolán kívül történtek. Fontos elemét jelentette a munkának az a prevenció, közösségépítő tevékenység, amely a további konfliktusok, eskalációk megjelenését hivatottak megelőzni.²²

²² Németh M., eseteleírás. Mérei Intézet, 2008

2. Iskolai agresszió (zaklatás, erőszak)

„Az iskolaközösség minden tagjának joga van a biztonságos és békés iskolai élethez. Mindenkinnek kötelessége hozzájárulni a pozitív, tanulásra serkentő és a személyiségfejlődését elősegítő iskolai környezet megteremtéséhez.”²³

”

*A folyosók, a tantermek és a könyvtár falai eldördülő lövések zaját visszhangozták a Colorado állambeli Columbine középiskolában.*²⁴

1999. április 20-án Eric Harris és Dylan Klebold berohantak iskolájukba, a Columbine középiskolába (Columbine, Colorado állam, USA), és már a folyosón, majd a tantermekben és a könyvtárban lövöldözve lelőtték tizenkét diákot és egy tanárt, huszonhárom diákot pedig súlyosan megsebesítettek, majd magukkal is végeztek.

Annak ellenére, hogy a gyerekek közötti agresszió, erőszak, zaklatás viszonylag gyakori jelenség, vizsgálata csak az 1970-es években kezdődött a Skandináv országokban. Dan Olweus, a svéd származású norvég kutató több mint 25 évig kutatta a témát, és a mai napig elsősorban az ő munkásságára támaszkodnak a téma iránt érdeklődő szakemberek.

A különböző kutatások, kultúrközi vizsgálatok az egyén szocializációját (családi, intézményi, társadalmi) teszik elsősorban felelőssé az agresszív viselkedés kialakulásáért. Ebben a folyamatban a családi mintáknak, a nevelési attitűdnek kulcsszerepe van. Több kutatási eredmény alapján valószínűsítik azt, hogy már a korai szocializációban kialakulnak azok a személyiségjegyek, amelyek megalapozzák a későbbiekben, hogy egy csoportban, közösségben valaki inkább „agresszor”, vagy „áldozat” lesz-e. Természetesen a probléma nem redukálható ily módon, az erőszak, az iskolai erőszak egy rendkívül összetett jelenség, és ilyen módon az értelmezése, kezelése és megelőzése is komplex, soktényezős feladat.

„Magyarországon az elmúlt évek tapasztalatai az iskolai agresszió növekedését is jelzik. Bár *a témával foglalkozó szakemberek-kutatók köre megosztott* abban a vonatkozásban, hogy ez a növekedés mennyiben jelent mennyiségi változást, mennyiben az incidensek súlyosságának fokozódását, vagy valójában a társadalom **érzékenységét mutatja az agresszióval szemben.**”²⁵

²³ Európai Charta a Demokratikus és Erőszakmentes Iskoláról. Európa Tanács, Strasbourg, 2004

²⁴ Aronson, E.: *Columbine után – Az iskolai erőszak szociálpszichológiája*. Ab Ovo Kiadó, 2009

²⁵ Németh Margit (szerk.): *Kölcsönhatások. Az iskolai agresszió megelőzésének és kezelésének többszempontú megközelítése*. MFPTI, Budapest, 2010

”

Aznap, mint utóbb kiderült, elmaradt a testnevelés óra. De ezt csak később tudtuk meg. Az öltözőben gyülekeztünk és kezdtünk átöltözni. Akkor hárman rám rohantak és lehúzták a gatyámat. Próbáltam tiltakozni, de a földre tepertek és leszorítottak. Többször arcul csaptak, rúgtak és megrángatták a nemi szervem. Ordítottak, és röhögtek...

...Nem csak akkor bántottak. Rendszeresen gúnyoltak, lökdöstek. »Homálynak« hívtak a szemüvegem miatt. 41 éves vagyok, nincsenek barátaim és még sohasem volt párkapcsolatom.²⁶

Olweus szerint egy diák akkor válik bullying áldozatává, ha ismétlődően, hosszabb időn keresztül éri a zaklatás, erőszak, melyet egy vagy több társa szisztematikusan követ el ellene.

3. Az iskolai erőszak fajtái

1. Verbális agresszió: gúnyolódás, fenyegetés, durva, trágár hangvétel stb.
2. Fizikai agresszió: ütés, rúgás, leszorítás, lefogás, bezárás, bekerítés stb.
3. Lelki terror: kiközösítés, zsarolás, elutasítás stb.
4. Egyéb, szimbolikus, indirekt formák: mutogatás, grimaszolás, pletyka-terjesztés, csicskáztatás stb.

Magyarország helyzete egy nemzetközi vizsgálat alapján az iskolai erőszak tekintetében

<i>Milyen tényezők hátráltatják a tanulási és tanítási tevékenységet?</i>		
	Mo.	(T. átl.)
Kiemelkedő		
tanórai rendzavarás	~71%	(~59%)
lelki bántalmazás	~47%	(~34%)
fizikai bántalmazás	~35%	(~16%)
trágár/vulgáris beszéd	~77%	(~37%)
rongálás	~54%	(~26%)
Kisebb mértékű		
iskolai alkohol és drogfogyasztás	7%	(~10%)
Hasonló		
hiányzások	46%	(~45%)
Nem jellemző		
fegyveres támadások		

TALIS felmérés (23 OECD államban, 90 ezer pedagógus – kérdőíves vizsgálat) 2008

²⁶ Németh M., Eszter Alapítvány, 2013

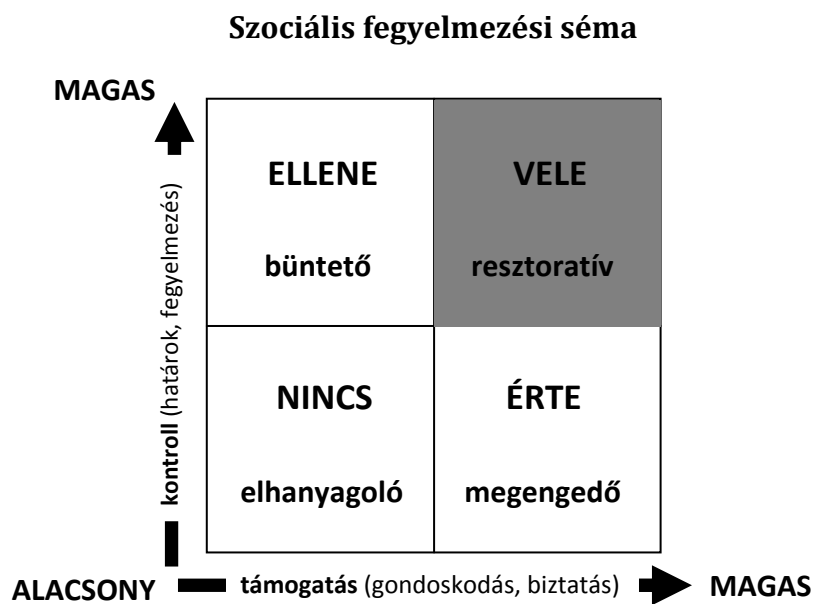
RESZTORATÍV MÓDSZEREK A KÖZÖSSÉGI KRÍZISHELYZETEK, KONFLIKTUSOK KEZELÉSÉBEN, KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS RESZTORATÍV GYAKORLATOKKAL

Egy-egy krízishelyzet megoldására, az iskolai agresszió különböző formáinak kezelésére, hétköznapi konfliktusok rendezésére a hagyományos büntetőeszközök helyett (intők, fegyelmi eljárás, „kicsapás”) a resztoratív módszerek hatékony és hosszú távú megoldást kínálnak az egész közösségnek a normaszegő viselkedés szabályozásában, a közösségi szocializációban.

A normasértésnek ezt az új, ámde törzsi hagyományokon (maorik, Új-Zéland) alapuló megközelítését és az erre épülő módszertant ausztrál és amerikai szakemberek dolgozták ki. Azóta számos országban alkalmazzák (Ausztrália, Kanada, USA, Anglia, Magyarország stb.) a közösségi élet különböző szinterein, így az igazságszolgáltatásban (rendőrség, bíróság), a gyermekvédelemben, iskolákban, munkahelyeken, lakóközösségekben.

A módszer a normasértésre, sérelem okozására nem, vagy nem pusztán (az eset súlyosságától függően) büntetéssel reagál, hanem nagy hangsúlyt fektet a bocsánatkérésnek, jóvátételnek a kapcsolatok helyreállításának, a következmények vállalásának (felelősségvállalás), az érzelmi szükségletek elismerésének, a közösség erejének, a valódi változás-változtatás igényének, a valódi problémamegoldás kérdéskörének kezelésére. Ily módon nem idegeníti el az érintettektől a problémát, és lehetőséget ad az adott közösség és tagjai számára rehabilitációra, helyreállítódásra (resztoráció).

Számtalan vizsgálat kimutatta, hogy az áldozatok, sértettek felépülése, reintegrációja sokkal gyorsabb és teljesebb a resztoratív módszerek alkalmazása esetében, illetve hogy a normasértők, elkövetők nagyobb valószínűséggel válnak normakövetővé, az adott közösség teljes értékű tagjává.

Glasser (1969) nyomán Paul McCold és Ted Wachtel (1997)

Különböző modellek, technikák alakultak ki aszerint, hogy az eljárás milyen módon vonja be a közös munkába az érintett embereket.²⁷

1. Resztoratív modellek

1.1. Szembesítő modellek

Céljuk a bocsánatkérés, megbocsátás, a sértett kárának megtérítése, a jóvátétel.

- **Mediáció:** sértettek közötti megállapodások, békítő beszélgetések, áldozat-elkövető párbeszéde;
- **Konferenciamodellek:** családi döntéshozó konferencia, közösségi-jóvátételi konferencia (resztoratív konferencia).

MEDIÁCIÓ

A társadalmi együttélés területén kialakult konfliktusok esetén használható. Gyakorlatilag egy facilitált, moderált beszélgetés két fél között. A mediáció során egy független szakember (mediátor) közvetít a konfliktus megoldásában, illetve megállapodások kidolgozásában.

²⁷ Vidia, N.: *Konfliktuskezelés és közösségépítés resztoratív gyakorlatokkal*. In: Németh M. (szerk.): *Kölcsönhatások. Az iskolai agresszió megelőzésének és kezelésének többszemponú megközelítése*. MFPTI, Budapest, 2010

CSALÁDI CSOPORT KONFERENCIA

Lehetővé teszi a családnak, hogy a felmerülő problémákra (gyermekvédelmi, oktatási, egészségügyi, életvezetési stb.) közösen megoldást keressenek úgy, hogy erőforrásait kiterjesztve bevonják a folyamatba azokat az embereket, akikben megbíznak és akik segíthetnek a megoldások kidolgozásában, megvalósításában. A konferenciát vezető tréner elsősorban a keretek biztosításáért felelős.

RESZTORATÍV KONFERENCIA

A konfliktus rendezése, sérelmek, traumák feldolgozása a hozzátartozók, szakemberek, illetve az adott közösség tagjainak bevonásával történik. A folyamatot irányító szakember (resztoratív facilitátor) meghatározott protokoll szerint vezeti a konferenciát.

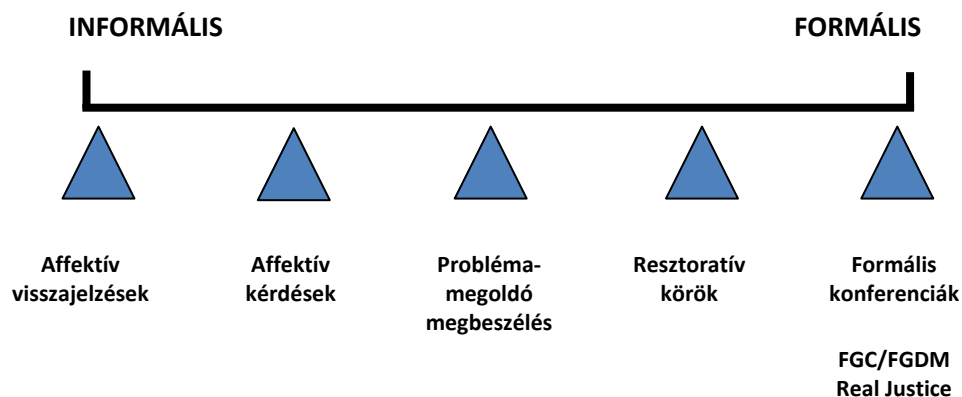
1.2. Transzformatív modellek, resztoratív körök

Céljuk a közösségépítés, az együttélés szabályainak, normáinak kialakítása, a közösség kohéziójának erősítése, az esetleges sérelmek, konfliktusok időbeni kezelése, orvoslása.

- **Proaktív körök:** az együttműködést, közösségi létet megalapozó, megszilárdító beszélgetések.
- **Reaktív körök:** problémamegoldó, konfliktusokat, sérelmeket, traumákat feldolgozó beszélgetések.

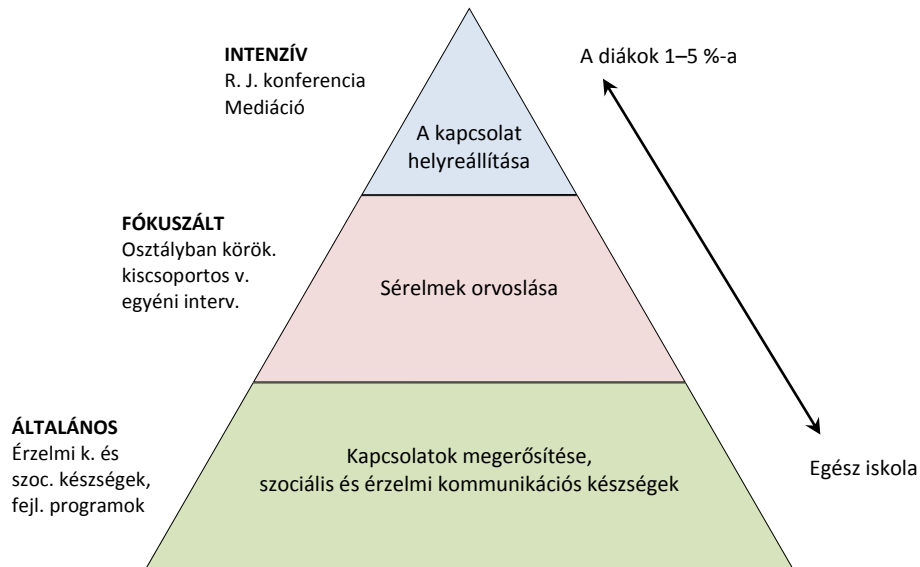
Az alábbiakban a resztoratív módszerek közötti eligazodást segítő modellek láthatók:²⁸

Resztoratív gyakorlatok skálája

²⁸ Vidia, N.: i. m.

Iskolai stratégia

Morrison és Thorsborne nyomán, 2004

„Nem várjuk el a fiataloktól, hogy maguktól tanulják meg az algebrát, hogy instruálás nélkül váljanak virtuóz hegedűművésszé vagy elsőrangú teniszezővé. Mégis valahogy úgy gondoljuk, hogy a gyerekek maguktól megtanulják az együttlés szabályait, csak össze kell ereszteni őket az iskolában.”²⁹

²⁹ Aronson: i. m.

MELLÉKLETEK

1. Társadalmi szervezetek

Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálat Áldozatsegítő Osztályai
<http://kih.gov.hu/igazsagugyi-szolgalatok1>

Kék Vonal (anonim telefon és internet segélyvonal)
www.kekvonal.hu

Kék Vonal (szakember–szakember vonal – segítő szakemberek számára)
Tel.: 06-1-3020944

Magyar Gyermekek és Ifjúság Lelkisegély Szolgálatok Országos Szövetsége (GYITOSZ)
www.ifjusagi-lelkisegely.hu

ESZTER Ambulancia
www.eszteralapitvany.hu

NANE (Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület)
www.nane.hu

Országos Kríziskezelő Információs Szolgálat (családon belüli erőszak, bántalmazás stb.)
Tel.: 06-80-205520

Segítség – Tanács – Védelem (gyermekotthonban élő gyermekek anonim vonala)
Tel.: 06-80-200402

Fehérgyűri Közhasznú Egyesület
www.fehergyuru.eu

2. Felhasznált irodalom

- A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélésekről.* (Németh Margittal készített interjúk) In: **Herczog M.** (szerk.): *Család – Gyermekek – Ifjúság Könyvek*, 2002
- Aronson, E.:** *Columbine után – Az iskolai erőszak szociálpszichológiája.* Ab Ovo Kiadó, 2009
- Balog Á. – Virág Gy.:** *Szexuális abúzus.* Belügyi Szemle, 2000/4–5.
- Böszörményi-Nagy I. – Krasner, B. R.:** *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa.* Coincidencia, Budapest, 2001
- Buda B.** (szerk.): *A pszichoanalízis és modern irányzatai.* Gondolat Könyvkiadó, 1971.
- Buda B.:** *A pszichoterápia alapkérdései.* Támasz Alapítvány, 2001
- Caplan, G.:** *Principles of preventive psychiatry.* Basic Book, New York, 1964
- Child mental health and child abuse.* Konferencia. Budapest, 1996
- Csiszér Nóra előadása a krízisállapotokról.** „Van segítség! – áldozatsegítő modellprogram, ESZTER Alapítvány, 2007
- DSM-IV Text Revision.* Animula Egyesület, 2000
- Erikson, E. H.:** *Identity: youth and crisis.* W.W. Norton, New York, 1968
- Európai Charta a Demokratikus és Erőszakmentes iskoláról.* Európa Tanács, Strasbourg, 2004
- Ferenczi S.:** *Nyelvzavar a gyermekek és a felnőttek között.* In: **Buda B.** (szerk.): *A pszichoanalízis és modern irányzatai.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1971
- Hajduska M.:** *Krízislélektan.* ELTE–Eötvös Kiadó, Budapest, 2008
- Hermann, J.:** *Trauma és gyógyulás.* Tűz-hely Könyvek sorozat, Háttér Kiadó–Kávészó Kiadó–NANE Egyesület, 2003
- Kovács Zs. – Scheiber N. – Herczog M.** (szerk.): *Gyermekbántalmazás és elhanyagolás.* Módszertani ajánlás tervezet. OGYEI, Budapest, 2012
- Olweus, D.:** *Bullying at school: What we know and what we can do.* Blackwell Publishers, Oxford, 1993
- Menekültek, hazatérők és belső menekültek elleni szexuális és nemi alapú erőszak.* Irányelvek, UNHCR, 2003
- Németh M.:** *Tanácsadás szexuálisan bántalmazott kliensek körében.* Szakdolgozat. ELTE PPK Krízis Szakirány, 2006
- Németh M. – Gyurkó Sz. – Mózes E.-né – Papp K.:** *BÁN – Bántalmazottak részére nyújtott szolgáltatások.* Szociális Szolgáltatások, Irányelvek. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2007
- Németh M.** (szerk.): *Kölcsönhatások. Az iskolai agresszió megelőzésének és kezelésének többszemponútú megközelítése.* MFPTI, Budapest, 2010
- Violence: A public health priority.* In: *World report on violence and health (WRVH).* World Health Organization. Global consultation on violence and health (Violence Prevention Alliance). WHO, Geneva, 1996
- Vidia, N.:** *Konfliktuskezelés és közösségépítés resztoratív gyakorlatokkal.* In: **Németh M.** (szerk.): *Kölcsönhatások. Az iskolai agresszió megelőzésének és kezelésének többszemponútú megközelítése.* MFPTI, Budapest, 2010
- Virág Gy. – Parti K.:** *Szemérmetlen tájékozottság – a kelet-európai gyerekek nethasználatának specifikumai.* In: **Németh M.** (szerk.): *Kölcsönhatások. Az iskolai agresszió megelőzésének és kezelésének többszemponútú megközelítése.* MFPTI, Budapest, 2010
- Wachtel, T.:** *Real Justice – Hogyan forradalmasíthatjuk a normasértéshez való viszonyulásunkat?* The Piper’s Kiadó, Pipersville, Pennsylvania, 1997

3. Ajánlott irodalom

Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*. Európa Kiadó, 2008

Thomas Schäfer: *Ami a lelket megbetegíti és ami meggyógyítja* (Bert Hellinger munkásságáról). Bioenergetic, 2001

Torey Hyden: *Szellemlány*. Göncöl Kiadó, 2009

Ajánlott filmek

Gárdos Péter: *Tréfa*

Peter Strickland: *Varga Kata balladája*

Roman Polanski: *A halál és a lányka*

Thomas Vinterberg: *Születésnap*

